Проф. Мария Нишева-Павлова, председател на Националната агенция за оценяване и акредитация:

Правилата за оценяване на университетите трябва да бъдат по-опростени

Твърде много формализирахме оценяването на научната дейност, броенето на точки не е достатъчно

С новия председател на Националната агенция за оценяване и акредитация проф. д-р Мария Нишева-Павлова разговаряме за бъдещето на университетите, новите правила за акредитация, навлизането на изкуствения интелект и предизвикателствата пред младите учени. Поглеждаме и към предстоящите награди на НАОА за добри практики във висшето образование, които ще отличат успешни инициативи в шест области.

Разговора води
Венцислав ГЕНКОВ

– Проф. Нишева-Павлова, от два месеца сте председател на Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА). Каква картина на българското висше образование заварихте и кои са основните Ви приоритети?

– Не бих се наела да давам цялостна оценка на българското висше образование. Системата е сложна, а и се намира в период на големи промени. Променят се пазарът на труда и нагласите на младите поколения към формалното образование.

Все по-голям интерес предизвикват и нетрадиционни форми на обучение, включително продължаващото образование, което дава възможност за придобиване на микрокредити. Това е част от концепцията за учене през целия живот, която все по-често придобива и формален характер.

От една страна, виждаме изключително мотивирани млади хора. Те използват възможностите, които им предоставят училището, семейството и различните извънкласни дейности, и постигат забележителни резултати. От друга страна, част от най-младите поколения гледат критично на традиционните образователни институции. Затова бих се въздържала от общи оценки.

Що се отнася до НАОА, нашият дългосрочен приоритет, без съмнение, е усъвършенстването на системата за оценяване качеството на висшето образование. Преди всичко трябва да си вършим добре всекидневната работа – да спазваме сроковете, да осигуряваме обективност, обоснованост и максимално възможна прозрачност на акредитационните процедури. Това може да изглежда като нещо саморазбиращо се, но именно то е основата на доверието в Агенцията.

Най-сериозната непосредствена задача е подготовката за новия цикъл на програмна акредитация на професионалните направления и специалностите от регулираните професии. По приетия график първите процедури трябва да започнат през април 2028 г., а висшите училища ще трябва да подадат първите документи още в началото на февруари.

Принципът е един акредитационен цикъл да преминава при едни и същи условия за всички оценявани висши училища. Ето защо съществените промени в критериалната система трябва да бъдат подготвени достатъчно рано.

Това включва не само самите стандарти и критерии, но и таблиците, формулярите, образците на документи и подробните указания. Текстовете трябва да бъдат недвусмислени и обсъдени с висшите училища и всички заинтересовани институции.

Подготовката е сериозна, защото предстои и съобразяване с новите европейски стандарти и насоки за осигуряване на качеството във висшето образование, известни като ESG. В момента действат стандартите от 2015 г., като новата им редакция се разработва. Очакването е тя да бъде приета през ноември 2026 г. и окончателно утвърдена през май 2027 г.

Още предишният екип на Агенцията, ръководен от проф. Елиза Стефанова, започна активна работа по промените. Вече е подготвен проект на стандарти, критерии и количествени и качествени индикатори, който Акредитационният съвет прие в края на септември. Висшите училища са запознати с него, проведен е и открит семинар.

След като стане ясно окончателното съдържание на новите европейски стандарти, ще проверим съответствието и ще предложим документа за обществено обсъждане. Надявам се да успеем да го приемем през януари 2027 г.

Паралелно работим и по изискванията за акредитация на докторските програми. Предстои работа и по институционалната акредитация, както и по методиките за формиране на крайните оценки.

– В България често се поставя въпросът дали високата акредитационна оценка действително означава качествено образование. Как да гарантираме, че оценките отразяват знанията и уменията на студентите, а не само изпълнението на формални критерии?

– Истинската оценка според мен се вижда в живота. Тя е свързана с удовлетвореността на младите хора не само докато учат, а и през първите години от професионалното им развитие.

Особено показателен е моментът, когато човек вече е сменил едно или няколко работни места и е установил, че придобитите знания и умения му позволяват да бъде конкурентоспособен, да се приспособява към променящата се среда и да изпълнява задачи, които му носят удовлетворение. Разбира се, тези знания и умения трябва да се развиват през целия живот.

Трудността е, че подобно разбиране за качество не се превръща лесно в система от измерими показатели. Европейската критериална система, която следваме, оценява в значителна степен процесите и процедурите, а не толкова крайния резултат. В това има логика. Сложните дейности, включително образователните, трябва да имат ясни правила, утвърдени процедури и механизми за периодичен преглед. Не можем да пренебрегнем тази страна на оценяването.

Но когато в един критерий се изисква висшето училище да има процедура за регулярно преразглеждане на учебните планове, ние по същество проверяваме дали този процес е организиран и документиран. Самото наличие на процедура все още не показва в достатъчна степен какво реално са научили студентите.

Част от индикаторите броят например обученията, в които са участвали преподаватели. В същото време, в някои водещи университети именно тези преподаватели са обучители в други институции. Такива различия трудно се улавят чрез универсален количествен показател.

Затова смятам, че системата за акредитация не измерва достатъчно адекватно качеството на висшето образование. Един от пътищата за подобряване е да се оценява по-внимателно постигнатият напредък. На езика на математиката бихме казали, че е важно да измерваме разликата между състоянието в два последователни акредитационни периоди, а не само стойностите на показателите в определен момент.

Разбира се, и това не е идеално решение. Между две акредитации могат да настъпят съществени промени – да се пенсионират водещи преподаватели, да постъпят млади учени, да се развие самото научно направление или университетът да премине през преструктуриране.

В момента в много висши училища протичат големи организационни промени, които нашата система невинаги улеснява. От друга страна, изискването процесите да бъдат описани, кара университетите да обмислят по-внимателно последиците от решенията си.

Акредитационната оценка не бива да бъде единственият ориентир за бъдещите студенти. Рейтинговата система на висшите училища представя по-широка картина, която е разбираема и полезна за кандидат-студентите и родителите им. Тя включва и други компоненти – студентско мнение, научни публикации, възможности за участие в проекти и различни измерения на студентската и научната активност. Част от тях присъстват и в акредитацията, но там често остават скрити зад общата числова оценка.

Трябва да намерим по-добър баланс между проверката на процесите и оценката на реалните резултати. И да не забравяме, че университетската система се развива в условията на постоянно променящи се научни направления, технологии и потребности на обществото.

– През 2026 г. беше въведена методика за изчисляване на акредитационните оценки, която включва и компонент за принос и конкурентност на висшето училище. Как се отразява той на оценяването?

– Ефектът вече се вижда. По единодушното мнение на членовете на Акредитационния съвет този компонент трябва да се запази и при разработването на бъдещата методика. Причината е, че без него понякога се получават изкривявания при формирането на крайната оценка и при сравнението между висшите училища в дадено професионално направление.

Някои количествени индикатори, особено тези, които измерват относителен дял на участващи студенти, могат да поставят големите университети в по-неблагоприятно положение. Ако в едно направление се обучават десетина души, сравнително лесно може почти всички да бъдат обхванати например в анкета за качеството на образованието. Когато студентите са хиляда или няколко хиляди, достигането на същия процент е практически много по-трудно. Това не означава непременно, че в големия университет качеството е по-ниско.

В практиката се наблюдават случаи, при които висше училище с водещо значение за определено професионално направление получава по-ниска крайна оценка от друго, за което направлението не е типично, има само един или два завършили випуска и все още ограничено влияние върху пазара на труда. Такива резултати поставят под въпрос доколко точно използваните индикатори отразяват приноса на университетите.

Коригиращият компонент е един от начините да бъдат ограничени тези несъответствия. Не твърдя, че съществува идеална и напълно справедлива формула за оценяване. В някои отношения по-малките висши училища могат да бъдат в по-неблагоприятно положение, в други – по-големите. Важно е методиката да отчита различията, без да обезсмисля общите изисквания за качество.

Очаквам бъдещата критериална система да бъде по-опростена, с по-малко индикатори, чиито стойности могат действително да бъдат проследени и доказани. Това е важно и за университетите, които подготвят доку-

> *Ще проверим съответствието на подготвените стандарти, критерии и количествени и качествени индикатори за програмна акредитация с окончателното съдържание на европейски стандарти и насоки за осигуряване на качеството във висшето образование (ESG).*
>
> *Университетите трябва да подготвят студентите за отговорно разработване и използване на изкуствения интелект.*

Снимка Олег Попов

Проф. д-р Мария Нишева-Павлова е председател на Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА) от август 2026 г. Тя е дългогодишен преподавател във Факултета по математика и информатика на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и професор в катедра „Компютърна информатика“. Завършва математика със специализация по информатика в Софийския университет. През 1988 г. придобива научната степен „доктор“ по информатика. Специализирала е във Великобритания, Полша и Дания.

Научните ѝ интереси са в областта на изкуствения интелект, машинното обучение, системите, основани на знания, семантичните технологии и цифровите библиотеки.

Автор е на над 130 научни публикации и една монография, с повече от 400 цитирания.

Заемала е длъжностите заместник-декан на Факултета по математика и информатика и ръководител на катедра „Компютърна информатика“. Има дългогодишен опит в управлението на научни проекти и в процедурите за оценяване и акредитация на висшите училища.

От 2024 г. е призната за водещ изследовател на най-високото кариерно ниво R4 съгласно Европейската рамка за научноизследователски кариери.

ментацията си, и за експертните групи, които извършват оценяването.

– Смятате ли, че България има нужда от преструктуриране на университетската мрежа? Каква роля може да има НАОА в подобен процес?

– Въпросът е много сложен. Може би изразявам по-консервативната позиция на човек, който идва от стар и голям университет, но моето убеждение е, че 52 висши училища са прекалено много за България. Не става дума единствено за броя на студентите. Струва ми се, че страната не разполага с достатъчно реален академичен състав, способен да осигури навсякъде едновременно високо съвременно равнище на обучение и солидна класическа подготовка.

В миналото беше по-разпространена практиката едни и същи преподаватели да работят в няколко университета. Днес ограниченията при участието на хабилитираните преподаватели в акредитацията оказват своето влияние. Има и положителни промени – висшите училища вече имат повече възможности да подготвят и задържат собствени млади учени и хабилитирани преподаватели. Въпреки това продължавам да смятам, че университетите са твърде много.

Същевременно не може да се пренебрегне социалната и икономическата страна на въпроса. Университетът е важен фактор за живота на града и на целия регион. Младите хора създават потребление, културна среда и възможности за развитие. Освен това не всички семейства могат да си позволят да издържат студент далеч от дома му. Разходите за наем и издръжка са сериозни, а местата в общежитията не достигат – поне в София. Ето защо механичното намаляване на броя на университетите не би било разумен подход. Трябва да се намери баланс.

Една възможна посока е създаването на алианси или други форми на сдружаване и асоцииране между висшите училища. Обикновено говорим за международни университетски алианси, но има основания да се развиват и партньорства между български университети. Те могат да споделят преподавателски ресурси, материална база и възможности за обучение и научна дейност.

За да стане това, са необходими и подходящи промени в Закона за висшето образование и свързаната нормативна уредба. НАОА трябва да работи изпреварващо и в синхрон с Министерството на образованието и науката. Ако университетите получат нови възможности за споделяне на ресурси, критериите за програмна акредитация също трябва да бъдат адаптирани.

Например сегашните изисквания за преподаватели на основен трудов договор трудно могат без промяна да се приложат към съвместни структури. Затова законодателните и акредитационните промени трябва да бъдат съгласувани във времето.

– Вие сте учен с дългогодишен опит в областта на изкуствения интелект. Трябва ли вече да оценяваме университетите и по начина, по който интегрират тези технологии в обучението?

– И да, и не. Първо трябва да си изясним какво означава „интегриране на изкуствения интелект“. Едно е университетът да обучава специалисти, които разбират принципите на тези технологии и могат сами да създават системи с изкуствен интелект. Аз самата съм преподавател в тази област и дългогодишен ръководител на магистърска програма по изкуствен интелект. Съвсем друго е да очакваме студентите от всички специалности да придобият определено ниво на грамотност за работа с такива системи.

Тази грамотност е по-висока степен на дигиталната грамотност. Тя включва разбиране на възможностите на съвременните системи, на начина, по който функционират, както и на техните ограничения. Ако не разбираме поне в основни линии как работят, трудно можем да оценяваме достоверността и приложимостта на резултатите, които получаваме от тях.

Според мен на този етап в оценяването може да намери място най-вече способността системите с изкуствен интелект да бъдат използвани отговорно там, където това е приложимо. А в университетите, които ги разработват, разбира се, трябва да се поставя въпросът и за отговорното им създаване.

Проблемът е, че технологиите се развиват много бързо. Опасявам се, че в някои отношения университетите изостават от процесите. Същевременно у нас има институции и екипи, които са на много високо ниво. Сред тях са Институтът за компютърни науки, изкуствен интелект и технологии (INSAIT) към Софийския университет, звена в различни висши училища и в Българската академия на науките, както и професионални организации в информационните технологии. Те не само познават съвременните възможности, но и участват в развитието на тези технологии.

Важно е да разбираме и рисковете, особено при новите агентни системи и автономни интелигентни агенти. Тук вече не става дума само за инструмент, който отговаря на въпрос или създава съдържание по наша инструкция. Говорим за системи, способни самостоятелно да предприемат действия. Затова университетското образование трябва да изгражда не просто умения за използване на технологията, а и способност за критична оценка на последствията от прилагането ѝ.

– Как оценявате подготовката на младите учени и докторантите? Необходими ли са промени в критериите за акредитация на докторските програми?

– Не съм убедена, че основният проблем е именно в критериите за акредитация на докторските програми. Те оценяват предимно условията и процедурите за обучение, както и определени показатели за резултатите.

По-съществен ми се струва въпросът за минималните национални изисквания при придобиването на научни степени и академичното израстване, регламентирани в Закона за развитието на академичния състав и правилника за прилагането му.

Имам усещането, че прекалено силно сме се съсредоточили върху броенето на точки. Това важи и за докторските степени, и за хабилитациите. Не предлагам да се връщаме към старата система на Висшата атестационна комисия. Но трябва да обърнем много повече внимание на съдържанието, на дълбочината на научните резултати, на тяхната новост, перспективност и действителен принос.

Би било полезно да се направи преглед на резултатите от прилагането на сегашните изисквания и да се оцени доколко постигат първоначалните си цели. В началото минималните показатели изглеждаха доста трудни за покриване. Постепенно обаче академичната общност се научи да работи според тази система. Публикуването в индексирани издания стана по-достъпно, а самите индексиращи бази от данни разширяват обхвата си. Това означава, че изпълнението на минималния брой точки вече невинаги е достатъчен белег за високо научно качество.

Необходим е по-задълбочен поглед и към работата на научните журита. Рецензиите и становищата трябва да обсъждат съдържателно резултатите, а не просто да удостоверяват, че кандидатът е събрал определен брой точки.

Казвам го и от личния си опит с участието в десетки журита. Твърде често оценяването на практика се свежда именно до проверка на изпълнението на формалните изисквания. Струва ми се, че прекалено много формализирахме тази дейност.

– Достатъчно силен ли е гласът на студентите при оценяването на качеството на висшето образование?

– Не съм сигурна дали се чува достатъчно. Понякога обаче студентите биват питани и по въпроси, по които нямат необходимата компетентност. По-важното за мен е да преодолеем сериозната апатия на част от тях.

Не бива да говорим за младото поколение като за еднородна група. Има ученици и студенти с огромна мотивация, отлична подготовка и впечатляващи постижения – от олимпиади и международни състезания до практически разработки и участие в проекти. Те работят целенасочено за своето развитие и използват всички възможности, които им се предоставят.

Но има и друга част от младите хора, за които невинаги е ясно защо са избрали да продължат образованието си в университет. Те често не участват активно в академичния живот, включително когато им се предлага възможност да изразят мнение за обучението. Възможно е една от причините да е, че не виждат достатъчно бърз и конкретен резултат от дадената обратна връзка.

Смятам, че в повечето висши училища са създадени механизми студентското мнение да бъде отчитано, макар невинаги с бързината, която студентите очакват. Но не е достатъчно просто да има анкети и представители в органите за управление.

Трябва да мотивираме младите хора да участват осъзнато и да поемат своята част от отговорността за качеството на образованието.

– НАОА предстои да отличи добри практики във висшето образование. Какво бихте искали да бъде водещо при оценяването им и какво очаквате от инициативата?

– Предстои второто издание на церемонията за връчване на награди за най-добри практики в шест области. Надявам се да се получи хубаво събитие и подобни инициативи да се превърнат в традиция. Организацията изисква много усилия, а Консултативният съвет на Агенцията практически е готов със своето решение.

Бих искала наградите да бъдат отражение на реални добри практики, които имат осезаем ефект върху обучението. Най-важни за мен са практиките, които водят до възможно най-висока удовлетвореност на студентите още по време на тяхното обучение. Ако успяваме да открояваме и насърчаваме именно такива примери, това ще бъде съществен принос към подобряването на качеството на висшето образование.